

RECENZIOK

DÉR CSILLA ILONA

Furkó Bálint Péter: *Diskurzusjelölők és egyéb diskurzuspragmatikai eszközök forgatókönyvek, tankönyvek és irodalmi szövegek párbeszédeiben*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2019, 118 pp.

Furkó Bálint Péter új könyve egyértelműen hiánypótló munka: diskurzusjelölő-monográfiákból nem sok született eddig magyar szerzők tollából, azok is – egy kivétellel – egyelőre doktori értekezések formájában léteznek, illetve megjelenésre várnak (Schirm Anita: *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkron státusa alapján*. PhD-értekezés, kézirat. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2011; Abuczki Ágnes: *A core/periphery approach to the functional spectrum of discourse markers in multimodal context – A corpus-based analysis of mondjuk (-'say'), ugye (-'is that so?') and amúgy (-'otherwise')*. PhD-értekezés, kézirat. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2015). A kivétel pedig a jelen kötet szerzőjének első monográfiája (Furkó Bálint Péter: *The pragmatic marker – discourse marker dichotomy reconsidered – the case of 'well' and 'of course'*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2007), amelyben a téma legalapvetőbb elméleti kérdéseire fókuszált két angol diskurzusjelölő elemzésén keresztül, elsősorban azt tisztázva, hogy mitől tekinthető egy nyelvi egység diskurzusjelölőnek, és van-e értelme a diskurzusjelölő-pragmatikai jelölő elkülönítésnek.

Mostani munkájában ugyancsak sokrétűen közelít vizsgálata tárgyához és ismét problémaorientált módon: a különböző diskurzusjelölők karakterét nemcsak különböző műfajok mentén rajzolja meg, funkcióikra koncentrálva, de a kohézióban és a koherencia megteremtésében játszott szerepük, az általuk hordozott implikaturák, fordíthatóságuk, és szociopragmatikai kérdések is terítékre kerülnek. Ezek a témakörök, nem véletlenül, a kortárs diskurzusjelölő-kutatások neuralgikus pontjai: a jelölők extrém multifunkcionalitása, stigmatizáltságuk (töltelékelemként való felfogásuk), fordításuk nehézségei mind megannyi további kérdést vet fel. A választ kutatva Furkó Péter könyve egyszerre gazdagítja a variációs pragmatikát, a stilisztikát, a fordítástudományt, az angolnyelv-oktatást és a diskurzuselemzést, de olyan nem nyelvészeti területeket is, mint a kultúratudomány vagy a szinkron-dramaturgia.

Nemcsak a vizsgálat tárgya sokrétű, hiszen az újfogalmazóktól kezdve az általános kiterjesztőkön keresztül az evidenciajelölőig számos jelölőtípussal találkozunk, de a választott módszerek és műfajok (forgatókönyvek, fantáziairodalom, nyelvkönyvek stb.) is.

A bevezető részben a szerző nem rejti véka alá, milyen sokféle elméleti problémával küzd a terület. Nagyon határozottan foglal állást olyan kérdésekben, mint hogy mennyire lehet határvonalat húzni a szövegen belüli és kívüli koherenciaviszonyok jelölése között, azzal érvelve, hogy a nyelvi és nem nyelvi kontextus egyes elemei egyaránt a közös kognitív környezet részét képezik, tehát nem érdemes elkülöníteni őket. Ugyanígy szemantika és pragmatika elválaszthatatlanságát, a diskurzusjelölők kapcsán felmerülő dichotómiák (pl. konceptuális vs. procedurális jelentés) skálaként való felfogását vallja. Emellett a jelölők leírásában a diakrón szemléletmód fontosságát emeli ki, mivel csak ez teszi lehetővé azok teljes jelentés- és funkcióspektrumának megrajzolását. Emellé, negyedik szempontként a pragmatikai szemléletmódot emeli be, mely vizsgálata tárgyának inter- és multidiszciplináris megközelítését foglalja magában: a nyelvi kifejezéseket, jelen esetben a diskurzusjelölőket mindig azok társas-kognitív kontextusára való tekintettel ragadja meg.

Az elméleti alapvetések és keret felvázolása után Furkó a pragmatikai szemléletű diskurzusjelölő-kutatás összetett módszertanával ismerteti meg. Ebből most csak a mind a szerzői introspekció révén, mind a korpuszból nyert adatok validitása melletti érvelést emelnénk ki, amelyet támogatnak az adatforrások integrációját kimutató olyan elemzések is (pl. Nagy C. Katalin, Németh Zsuzsanna és Németh T. Enikő: Adatok és adatforrások integrációja a pragmatikai kutatásban. *Jelentés és Nyelvhasználat* 6, 2019/2, 109–130, jeny.szte.hu/images/issues/2019-2/JENY-2019-NagyCK-NemethZs-NemethTE.pdf), amelyek szerint a korpusz nem lehet kizárólagos adatforrás.

A könyv első fejezete („Diskurzusjelölők és szövegösszefüggés – kohézió vagy a koherencia eszközei?”) a nemzetközi szakirodalom kohézió- és koherenciafelfogásaival ismerteti meg. Hét olyan dimenziót nevez meg, amelynek mentén a diskurzusjelölő-kutatás útjai szétválnak a megközelítés és az elemzés tekintetében. Furkó úgy véli, hogy nincs széles körben kiindulási pontként szolgáló funkcionális tipológia, amit használnának a kutatók, csak alternatív annotációs sémák. Ez igaz, mert az egyes markánsan eltérő elméleti megközelítések a diskurzusjelölők jelentésének és funkcióinak megadását is alapjaiban érintik. Furkó kiemeli, hogy a szövegtípus maga is megszabhatja, hogy milyen tipológiával, terminusokkal találkozunk, s ennek igazságát a téma legrégebbi és széles körben ismert kutatóinak (Fraser, Redeker, Schiffrin, Hansen) definícióin keresztül szemlélteti. Így jut el a legkurrensebb annotációs sémák doménalapú megközelítéséig, Crible-nek a korábbi tipológiákat integráló, ideációs, retorikai, szekvenciális és interszónális funkciókat tartalmazó modelljéig. A következő etap a diskurzusjelölők formális-szintaktikai, szemantikai-pragmatikai, fonológiai és stilisztikai jellemzőit foglalja össze röviden, majd ezt követi három koherenciamodell bemutatása. A szerző fejezetzáró gondolatai számos újabb izgalmas kérdést vetnek fel, így például hogy a diskurzusjelölők implikaturákkal, előfeltevésekkel vagy más jelenségekkel hozhatóak-e kapcsolatba (és ha igen, milyenekkel).

A második fejezettől („A diskurzusjelölők funkcionális spektruma dramatizált párbeszédekben I.”) kezdődően esettanulmányokat olvashatunk, elsőként az angol *of course* és a magyar *persze* funkcióinak összevetéséről és a „fordítási módszer”-nek a diskurzusjelölő-kutatásban való hasznáról. E metódus számos előnnyel bír, amelyek közül kiemelkedik, hogy a diskurzusjelölők univerzálisabb funkcionális leírását, illetve új(abb), periférikusabb funkciók felfedezését teszi lehetővé (ahogyan talál is ilyeneket a vizsgált esetekben). A kontrasztív vizsgálatok nehézsége mindig a megfelelő párhuzamos korpuszok megtalálása, és Furkó fő érve a forgatókönyvek (*Dr. House*) ilyen célú használata mellett az, hogy nyelvi adatként a természetes módszer és az introspekció között jelentenek megfelelő alternatívát. Ugyanakkor a korlátait sem rejti véka alá, például azt, hogy a diskurzusjelölő-funkciók némelyike, amelyek a természetes beszélt nyelvre jellemző (a beszédtervezési funkciók), szükségszerűen nem jelenik meg az előbbi műfajban. Ezt a hiányt azzal ellensúlyozza, hogy olyan jelölőpárt választott ki, amelynél ezek a funkciók nem markánsak. A módszertan példás, amelyen a szerző pontról pontra vezet végig az olvasót, megoldásai érthetőek és további kutatásokban alkalmazhatók.

A harmadik fejezet („A diskurzusjelölők funkcionális spektruma dramatizált párbeszédekben II.”) az újrafogalmazók fordítási nehézségeivel foglalkozik, ugyancsak forgatókönyvek anyagán. A diskurzusjelölők másik nyelvre történő átültetésének alapvető problémája az, hogy extrém multifunkcionalitásuk nem adható vissza kellő mértékben egy másik nyelvbeli változattal, ezért a fordítónak mindig kompromisszumot kell kötnie: döntenie kell, hogy melyik funkciót veszi meghatározónak. Ugyancsak lényeges a spontán és a szkriptelt beszéd alapvető különbségeinek ismerete, amely tovább gazdagodhat a forgatókönyvek diskurzusjelölőinek még behatóbb elemzésével. Az újrafogalmazó diskurzusjelölők gazdag tárházának bemutatása után Furkó két olyan jelölőt (*actually, mármint*) emel ki, amelyek gyakoriak ugyan, mégsem foglalkoztak még velük. Módszerével ezek esetében is talál periférikus funkciókra használati példákat.

A negyedik fejezet („A diskurzusjelölők funkcionális spektruma dramatizált párbeszédekben III.”) filmforgatókönyvek (*Intermission, The Guard*) anyagán vizsgálódva elemzi az ír angol szereplők sztereotipizálására használt diskurzusjelölőket (a *like* és a *sure* megnyilatkozásvégi alkalmazása) és pragmanyelvi stratégiákat. Az ír angol konverzációs stílus indirekt, implicit voltát elsősorban a lexikális tompítások, általános kiterjesztők, előkészítő stratégiák alkalmazása tükrözi. A szociopragmatikai változatok fordítása a fordítóktól az adott kultúra beható ismeretét igényli, ezért, ahogyan azt a szerző hangsúlyozza, figyelmüket arra is fel kell hívni, hogy a diskurzusjelölők kulturális és társadalmi identitást tükröző funkcióval is bírhatnak.

Az ötödik fejezet („Diskurzusjelölők és egyéb pragmanyelvi kifejezőeszközök fantáziailrodalmi szövegekben”) azt emeli ki, hogy irodalmi munkákban a diskurzusjelölők magyarítása további nehézségek elé állítja a műfordítót, ugyanis a karakterábrázolás jelentős mértékben ilyen nyelvi formák révén történik. Különösen nagy a szerepük olyan művekben, mint a Furkó elemezte Tolkien-regények (*A Hob-*

bit, A Gyűrű Szövetsége), mivel nyelvész írójuk az angol nyelv egyes változatait felhasználva egyedíti szereplőit, közösségi és egyéni normákat is szemléltetve beszélünkön keresztül. A szerző hangsúlyozza, hogy az előbbiek miatt a fordítónak igen következetesnek kell lennie eljárásaiban, és nem mindig születnek ideális megoldások. A fejezet vizsgálódásainak középpontjában az evidencialitást kifejező diskurzusjelölők (*I assure you, perhaps, indeed, likely* stb.) állnak, amelyek sokszor háttérinformációkat megadó vagy manipuláló szerepűek. Furkó az autentikálásra használt általános kiterjesztőkre (*and that, or something* stb.), rutinizálódott formulákra (pl. *at your service*) és metanyelvi fejtegetésekre is kitér, amelyek az adott regénybeli szereplő (és közössége) nyelvhasználatát illusztrálják, és hogy ezek milyen kihívások elé állítják a fordítót.

A záró, hatodik fejezet („A diskurzusjelölők szerepe az üzleti szaknyelv oktatásában”) a diskurzusjelölőknek a kommunikatív kompetencia fejlesztésében betöltött szerepét vizsgálja, hangsúlyozva, hogy a beszélői szándék meghatározásában rendkívül fontosak, rossz (egyoldalú, alul- vagy túl-) alkalmazásuk az adott nyelvet használó személyiségének (és nem nyelvhasználatának) negatív megítéléséhez vezet. Vitathatatlan, hogy nehezen tanítható jelenségről van szó, amit Furkó elsősorban szemantikai kiüresedésükkel, multifunkcionalitásukkal és kontextusfüggőségükkel magyaráz. Tíz különböző üzleti angol nyelvkönyv áttanulmányozásával arra a kérdésre keresi a választ, hogy a *well* és az *of course* diskurzusjelölők esetében funkcióik explicitté tétele milyen instrukciók és példaanyag révén valósul meg (mintaként spontán beszédbeli szerepkörüket használva).

Furkó Bálint Péter könyve a diskurzusjelölők koherenciateremtő szerepét a középpontba emelve igyekszik ábrázolni a koherencián belüli és ahhoz kapcsolódó, interperszonális funkcióik sokszínűségét. Konklúziója szerint egyértelműen a koherencia fogalmának kiterjesztésére van szükség, olyanra, amely a nyelvi és nem nyelvi kontextus összefüggéseit is magában foglalja.